

Przedmowa

Niniejszy numer „Zeszytów Naukowych Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego” zawiera materiały będące pokłosiem konferencji naukowej „Wizja przeszłości jako czynnik kształtujący tożsamość zbiorową na przestrzeni dziejów”. Wydarzenie to miało miejsce w Krakowie w dniach 12–13 czerwca 2014 roku, zostało zorganizowane przez Towarzystwo Naukowe Doktorantów Wydziału Historycznego we współpracy z Wydziałem Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Konferencja „Wizja przeszłości jako czynnik kształtujący tożsamość zbiorową...” była już drugim takim wydarzeniem organizowanym przez młodych krakowskich historyków działających we wspomnianym Towarzystwie. Podobnie jak w przypadku wcześniejszej konferencji („Miasto – wieś – rezydencja. Przestrzeń determinująca dzieje człowieka – człowiek kształtujący przestrzeń”, Kraków, 9–11 maja 2013 roku), zaproponowana tematyka miała charakter interdyscyplinarny i przekrojowy, nawiązując do nurtów badawczych najżywiej rozwijających się we współczesnej polskiej historiografii. Celem tego wydarzenia była refleksja nad problemem budowania tożsamości przez rozmaite grupy społeczne na przestrzeni dziejów, począwszy od wspólnot rodzinnych, a skończywszy na narodowych, w oparciu o postrzeganie pewnych osób, wydarzeń czy prawd. Dzięki szerokiemu ujęciu problematyki organizatorom udało się zgromadzić liczne grono badaczy z całej Polski, obejmujące zarówno doktorantów, jak też doktorów i profesorów. Reprezentowali oni różne dyscypliny nauki historycznej (historię, historię sztuki, archeologię, antropologię historyczną) i zajmowali się różnymi epokami (od starożytności, przez średniowiecze i nowożytność, po XX wiek), ale łączyło ich jedno – zainteresowanie procesem krystalizacji i reprodukcji tożsamości historycznych wspólnot w oparciu o pewną wizję własnych dziejów. Obrady konferencyjne, bardzo owocne i inspirujące, pozwoliły przedstawić to niezwykle ważne zagadnienie na szerokim tle porównawczym.

Niniejszy tom zawiera osiem artykułów, które powstały w oparciu o referaty wygłoszone w trakcie konferencyjnych obrad. Ich autorami są młodzi historycy

reprezentujący uniwersytety Jagielloński i Warszawski. Zakres tematyczny oraz chronologiczny tych prac jest dosyć rozległy: są one poświęcone zagadnieniom z zakresu historii Polski i powszechnej, poczynawszy od czasów starożytnych, a skończywszy na współczesności.

Zbiór otwiera artykuł Jakuba Kuciaka poświęcony zjawisku politycznego wykorzystywania mitów w czasach starożytnej Grecji. Przypadek, który autor analizuje, to mit o herosie Ionie, a konkretnie jego wersja przedstawiona na kartach tragedii Eurypidesa, wystawionej około 412 roku p.n.e. Autor dowodzi, że dzieło słynnego greckiego dramaturga było ściśle powiązane z polityką prowadzoną przez Ateny w końcowej fazie wojny peloponeskiej wobec zbuntowanych *poleis* Związku Delijskiego. Postać lokalnego herosa została zatem wykorzystana jako czynnik wzmacniający poczucie tożsamości i integrujący wspólnotę wokół różnych celów politycznych.

Trzy kolejne artykuły tworzą część poświęconą funkcjonowaniu pamięci historycznej w epoce średniowiecza. Pierwszy z tych tekstów, autorstwa Marcina Bogusza, odśłania metody manipulowania historią i kreowania mitycznych narracji w XII wieku przez zakonników z Saint-Denis. Zabiegi te miały na celu umocnienie prestiżu i pozycji opactwa, będącego ważnym punktem na sakralnej mapie królestwa Kapetyngów. W swojej analizie autor skupia się na znaczeniu legendy o Karolu Wielkim, który wysiłkami mnichów został włączony w poczet wielkich benefaktorów Saint-Denis. Drugi artykuł, autorstwa Piotra Kołpaka, oscyluje wokół świadomości historycznej Królestwa Polskiego w XV wieku. Problem, który został przedstawiony przez autora, to rola nawiązań do żywota św. Stanisława w sporach politycznych późnego średniowiecza. Opierając się na najbardziej charakterystycznych przykładach, autor pokazuje, że nawiązania do *vitae* św. Stanisława stanowiły jeden z najważniejszych czynników konstytuujących tożsamość i pozycję ówczesnego polskiego duchowieństwa. Ostatni tekst w omawianej części, pióra Krzysztofa Dobosza, został poświęcony zjawisku kształtowania świadomości historycznej społeczeństwa osmańskiego w XV wieku. Analizowany przez autora przypadek dotyczy pamięci o księciu *Düzme* Mustafie, synu Bajezyda Błyskawicy, który przegrawszy walkę o tron z Muradem II, był przez tego ostatniego przedstawiany jako samozwaniec i oszust (stąd przydomek *Düzme* – „fałszywy”). Jak dowodzi autor, skuteczna kreacja negatywnego wizerunku Mustafy była ważnym elementem legitymizacji władzy młodego sułtana Murada.

Dwa kolejne artykuły tworzą część poświęconą znaczeniu obrazu przeszłości dla społeczeństw epoki nowożytnej. Artur Goszczyński omawia wizję stosunków polsko-moskiewskich, jaka funkcjonowała w świadomości stanu szlacheckiego Rzeczypospolitej na początku XVII wieku. Jak dowodzi autor, szlachta polska bardzo dobrze orientowała się w historii konfliktów pomiędzy tymi krajami, wyciągając na tej podstawie wnioski o wrodzonej niechęci Moskvicinów do Polaków i ich zdradzieckim charakterze. Taki obraz relacji międzypaństwowych miał istotne znaczenie przy podejmowaniu decyzji związanych z polityką Rzeczypospolitej

wobec państwa carów. Z kolei Artur Karpacz w swoim artykule omawia znaczenie wizerunku św. Jana Chrzciciela w herbach miast małopolskich w epoce nowożytnej. Autor zwraca uwagę na ciągłość pomiędzy ikonografią św. Jana, ukształtowaną w sztuce romańskiej we wczesnym średniowieczu, a wizerunkiem tego świętego ukazanym w herbach wspomnianych miast. Jako symbole lokalnych społeczności herby integrowały miejskie wspólnoty wokół wyobrażenia o wielkim znaczeniu kultu Jana *Prodromosa* dla danego ośrodka.

Ostatnia część prezentowanego zbioru zawiera dwa artykuły dotyczące manipulacji obrazem przeszłości w czasach współczesnych. Dominika Jasiak poświęciła swój tekst wybranym przemówieniom Władysława Gomułki, w których widoczna jest próba budowania nowej tożsamości narodowej Polaków w opozycji do wcześniejszych okresów historii Polski: „ciemnego” średniowiecza, „anarchistycznej” Rzeczypospolitej Obojga Narodów i „zacofanej” II Rzeczypospolitej. Autorka udowadnia, że tożsamość zbiorowa mogła być konstruowana nie tylko przy pomocy pozytywnego obrazu własnej historii, ale także w oparciu o zanegowanie pewnej części własnych dziejów. Ostatni tekst, autorstwa Jaremy Słowiaka, omawia zjawisko zmiany obrazu wojny wietnamskiej w amerykańskim kinie drugiej połowy XX wieku. Jak pokazuje autor, stosunek do tego konfliktu wyznaczał realne podziały w amerykańskim społeczeństwie. Hollywoodzka „fabryka snów”, próbując przypodobać się aktualnym gustom widzów, narzucała obraz przeszłości zgodny z nastrojami społeczeństwa.

Niniejsza książka stanowi pewnego rodzaju kontynuację, jest bowiem drugim tomem historycznym „Zeszytów Naukowych Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego”. Pierwszy zbiór artykułów historycznych, pt. *Miasto – wieś – rezydencja. Przestrzeń determinująca dzieje człowieka – człowiek kształtujący przestrzeń*, ukazał się w 2014 roku jako dziewiąty numer serii Nauk Społecznych. W tomie tym znalazły się materiały będące pokłosiem wcześniejszej konferencji organizowanej przez Towarzystwo Naukowe Doktorantów Wydziału Historycznego UJ. Tamten tom był dedykowany pamięci Profesora Franciszka Bujaka (1875–1953), wybitnego historyka dziejów społecznych i gospodarczych, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego. Niniejszym zbiorem chcielibyśmy uczcić pamięć o innym znakomitym uczonym związanym z krakowską wszechnicą – Profesorze Feliksie Karolu Konecznym.

Feliks Koneczny, urodzony w 1862 roku w Krakowie, absolwent Gimnazjum św. Jacka i Uniwersytetu Jagiellońskiego, był wybitnym polskim historykiem i historiozofem, twórcą oryginalnej koncepcji cywilizacji, a także bibliotekarzem i dziennikarzem. Przez wiele lat pracował jako profesor na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (1922–1929), w latach trzydziestych XX wieku wykładał gościnnie na Uniwersytecie Lubelskim, po drugiej wojnie światowej został zatrudniony na Uniwersytecie Jagiellońskim (nie prowadził jednak działalności dydaktycznej). W swoich badaniach historycznych koncentrował się na dziejach Europy Środkowo-Wschodniej w średniowieczu i epoce nowożytnej. Zajmował się

zwłaszcza stosunkami Polski i Litwy ze wschodnimi sąsiadami, często poruszając kwestię tożsamości zbiorowej, zwłaszcza u ludów ruskich i Kozaków. Z kolei w swoich pracach historiozoficznych podejmował takie problemy, jak istota i cel istnienia państw oraz narodów, szczególnie koncentrując się na państwie i narodzie polskim. Rozważania te przerodziły się w oryginalną teorię cywilizacji, zgodnie z którą jest ona „metodą ustroju życia zbiorowego”. Wyróżniając dwadzieścia cywilizacji historycznych, Koneczny wskazywał na liczne zasady różnicujące je pomiędzy sobą, a jedną z tych zasad była dychotomia: negacja wszystkiego – historyzm. Uczony wskazywał, że istnieją cywilizacje rozwijające się w oparciu o żywą tradycję, czyli kultywowany obraz własny przeszłości, oraz cywilizacje negujące swoje dzieje. Feliks Koneczny zmarł w Krakowie w 1949 roku.

W przebogatym i wciąż w wielu miejscach aktualnym dorobku naukowym absolwenta krakowskiej *Almae Matris* kwestie związane z tożsamością zbiorową i funkcjonowaniem obrazu przeszłości w świadomości narodów i cywilizacji zajmowały poczesne miejsce. Dlatego też, oddając do rąk czytelników niniejszą książkę, chcielibyśmy zadedykować ją pamięci Feliksa Konecznego, wybitnego polskiego historyka i historiozofa, absolwenta i profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Jakub Rogulski